

ПОРТРЕТИ ІСТОРИКІВ

УДК 94: 378.1 (477.63) (092)

С. І. Світленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОЛЕКСІЙ БОРИСОВИЧ ШЛЯХОВ: ОСНОВНІ ВІХИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ (ДО 60-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Розглянуто основні віхи творчої біографії доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара О. Б. Шляхова. У центрі уваги – формування його як ученого-історика, етапи науково-педагогічної діяльності, внесок у розвиток української історіографії.

Ключові слова: історична освіта і наука, науково-педагогічна діяльність, кафедра, соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток України, О. Б. Шляхов.

Светленко С. И. Алексей Борисович Шляхов: основные вехи творческой биографии (к 60-летию со дня рождения)

Рассмотрены основные вехи творческой биографии доктора исторических наук, профессора, заведующего кафедрой украинской истории и этнополитики Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара А. Б. Шляхова. В центре внимания – формирование его как ученого-историка, этапы научно-педагогической деятельности, вклад в развитие украинской историографии.

Ключевые слова: историческое образование и наука, научно-педагогическая деятельность, кафедра, социально-экономическое и общественно-политическое развитие Украины, А. Б. Шляхов.

Svitlenko S. I. Oleksiy Borisovich Shlyakhov: milestones biography (to the 60-anniversary from birthday)

It is shown that O. B. Shlyakhov refers to intellectuals in the third generation, punctuated by related educational and research traditions. Revealed its formation as a specialist in history from the faculty and as a young scientist in the graduate school of the Dnepropetrovsk state University. Special attention is given to research and teaching, professional growth from assistant to the doctor of historical Sciences, Professor, head of Department of Ukrainian history and ethnic policy of Dnipropetrovsk national University named after Oles Gonchar. The article contains the analysis activities of the scientist-historian, the formation and evolution of his research interests, contribution to the development problems of socio-economic and socio-political history of Ukraine in the second half of XIX – early XX centuries, the structure of the common heritage of the scientist. The role a talented teacher and scholar in the training of specialists in history and personnel of higher qualification.

Keywords: history education and science, research and teaching activities, department, socio-economic and socio-political development of Ukraine, O. B. Shlyakhov.

Ім'я Олексія Борисовича Шляхова – доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри української історії та етнополітики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара – сьогодні добре відоме в колах учених-істориків України. 60-річний ювілей – чудовий привід окреслити основні віхи творчої біографії знаного дослідника проблем соціально-економічної та суспільно-політичної історії другої половини XIX – початку XX ст. і талановитого

педагога й організатора вищої історичної освіти в нашому університеті. Це тим більш актуально, що творчий портрет цього сучасного історика, яскравого репрезентанта дніпропетровської школи історичної україністики ще не написаний.

Серед тих матеріалів про Олексія Борисовича, які вже є в науковому обігу, слід назвати його автобіографію у біобібліографічному довіднику «Професори Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара 1918–2008» (Д., 2008) [9], окремі згадки в колективній монографії «Історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара 1918–2008» (Д., 2008) [1] та книзі В. К. Якуніна «История, идеология, политика. Жизнь и познание истории» (Д., 2013) [13]. Тому особливе значення при написанні цієї розвідки мало багаторічне спілкування з Олексієм Борисовичем, яке стало можливим у процесі спільної роботи на рідному історичному факультеті, його цікаві згадки та роздуми про минуле. Все це в сукупності й дало змогу накреслити основні віхи творчої біографії О. Б. Шляхова, що і мав на меті автор даної статті.

Олексій Борисович належить до інтелігентів у четвертому поколінні. Родинні освітянські традиції закладалися ще його прабабусею. Дідусь і бабуся по батьківській лінії в довоєнний період вчителювали на Запоріжжі. Батьки Олексія Борисовича – Борис Михайлович (1927–2014) і Олена Олексіївна (1929 р. н.) (в дівочтві – Щербаченко) пов'язали своє життя з освітою і наукою, стали вченими вищої кваліфікації.

Борис Михайлович Шляхов – випускник історичного факультету Дніпропетровського державного університету 1952 р., – здобувши диплом історика з відзнакою, розпочав професійну кар'єру з учителювання в сільській школі на Тернопільщині, а згодом став кандидатом філософських наук, доцентом, автором близько ста наукових та науково-методичних праць, у тому числі двох одноосібних монографій та ще двох монографій у співавторстві. Декілька десятиліть Борис Михайлович працював на кафедрі філософії нашого університету, займався активною громадською діяльністю [1, с. 143, 145]. Він сприяв відродженню рідного історичного факультету як окремого підрозділу, що і відбулося в червні 1971 р. Авторитетний вчений і педагог, Борис Михайлович був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, а також медалями – «За доблестный труд» та «Ветеран труда», відзнакою Мінвузу «За отличные успехи в работе».

Олена Олексіївна Шляхова закінчила з відзнакою біологічний факультет Дніпропетровського державного університету. В 1955–1958 рр. викладала у Запорізькому медичному училищі, а з 1961 р. працювала на кафедрі біохімії Дніпропетровського медичного інституту: спочатку асистентом, а потім доцентом, успішно захистила кандидатську дисертацію, отримала вчене звання доцента по кафедрі біохімії. З 1999 р. і до сьогодні Олена Олексіївна є головою клубу ветеранів праці «Надія», який функціонує при Дніпропетровській медичній академії.

11 січня 1955 р. у подружжя Шляхових народився син Олексій. Життя молоді сім'ї було наповнене атмосферою любові і взаємоповаги. Батьки завжди давали добрий приклад своєму синові. І Олексій Борисович пишався своїми рідними, з гордістю зустрівши 60-річний ювілей весілля батьків 19 грудня 2013 р.

Перші роки дитинства Олексія пройшли в Запоріжжі. Затим у 1960 р. сім'я Шляхових переїхала до Дніпропетровська. Район проживання й навчання Олексія був пов'язаний з історичними місцями старого Катеринослава. Адже батьки отримали двокімнатну квартиру в університетському будинку – адміністративно-житловому корпусі по вул. Шевченка, 59. У дореволюційному Катеринославі

ця будівля була відома як дохідний дім Мізка. У 1962 р. Олексій пішов до першого класу середньої школи № 33, котра розташовувалася поряд з місцем проживання, у будинку колишньої Першої Маріїнської жіночої гімназії. Як відомо, в 1865 р. цей навчальний заклад було засновано визначною організаторкою освіти в Катеринославі О. Я. Риндовською [1, с. 17]. Неабияке враження на першокласника справляли товстенні стіни цієї будівлі та важкі двері на залізних пружинах.

У 1967 р., у зв'язку з переїздом на нову квартиру по вул. Генерала Пушкіна, Олексій Шляхов став учнем СШ № 49, яку закінчив 1972 р. Того ж року він вирішив вступати на історичний факультет ДДУ. Гадаю, що це був свідомий життєвий вибір. Незважаючи на великий конкурс (10 осіб на місце), Олексій здав усі чотири вступні екзамени на «відмінно» і був зарахований до числа студентів історичного факультету.

Студентські роки О. Б. Шляхова прийшлися на перший період функціонування відродженого підрозділу, хоча вже тоді було в кого повчитися. Лекції читали справжні фахівці своєї справи: з історії СРСР – доц. В. І. Михайлова і проф. Д. П. Пойда, з історії України – доц. Г. К. Швидько, з історії Стародавнього світу – доц. Т. Г. Медоварова, з історії Середніх віків та Нового часу – доц. Ф. Р. Гольденберг, з палеографії, давньоруської мови, джерелознавства – доц. А. Г. Болебрух, з історіографії – доц. М. П. Ковальський, з історії первісного суспільства, етнографії та археології – доц. І. Ф. Ковальова. Студент Олексій Шляхов вирізнявся дисциплінованістю, допитливістю й наполегливістю, навчався на «відмінно».

Вже з 1975 р., перебуваючи на третьому курсі, О. Б. Шляхов почав спеціалізуватися по кафедрі історії СРСР і УРСР під науковим керівництвом доц. В. В. Крутікова, який вже тоді готував докторську дисертацію з історії гірничопромислової буржуазії України пореформеного періоду. Соціально-економічна тематика зацікавила студента, чому сприяв високий фаховий рівень наукового керівника. До речі, не останню роль у формуванні його саме такого дослідницького інтересу, мабуть, відігравали заняття в науковому гуртку, яким керував Володимир Володимирович. Їх сумлінно відвідував Олексій. Тож цілком логічно, що надалі він почав працювати в рідній науковій проблематиці свого керівника, вивчаючи особливості соціально-економічного розвитку Російської імперії початку ХХ ст. Зокрема, на ІV курсі ним була виконана курсова робота, котра торкалася питань здійснення суднобудівних програм царської Росії перед Першою світовою війною.

Дослідницький пошук по-справжньому захопив Олексія Шляхова. На початку 1977 р., готуючи дипломну роботу, студент випускного курсу здійснив поїздки до Центрального державного історичного архіву СРСР у Ленінград (зараз – Санкт-Петербург), у фондах якого попрацював два тижні. За декілька місяців під керівництвом доц. В. В. Крутікова було завершено дипломну роботу на тему: «Гірничопромислова буржуазія Півдня Росії в роки Першої світової війни» (обсяг 86 стор.).

У травні 1977 р. у стінах рідного факультету відбувся успішний захист. Рецензентом виступав завідувач кафедри історії СРСР і УРСР проф. Д. П. Пойда, який дав високу оцінку роботи, запропонувавши ДЕК оцінити її на «відмінно». У тому ж році О. Б. Шляхов закінчив Дніпропетровський державний університет за спеціальністю «Історик, викладач історії та суспільствознавства», здобувши диплом із відзнакою. Тим самим завершився важливий етап формування спеціаліста-історика.

Отримавши «путівку в життя», Олексій Борисович успішно застосовував набуті знання у процесі роботи учителем історії в СШ № 75 м. Дніпропетровська. Водночас молодий історик не полишав пошукову діяльність. У 1978 р. він знову здійснив поїздку до Ленінграда, де продовжив вивчення архівних документів у ЦДІА СРСР. Тоді ж у ленінградських архівах та бібліотеках працював і В. В. Крутіков.

Схильність до наукового пошуку визначила подальшу професійну долю О. Б. Шляхова. У 1979 р. він вирішив вступати до аспірантури по кафедрі історії СРСР та УРСР ДДУ. При цьому Олексій Борисович сподівався продовжити розробку проблематики, якою займався в попередній період, і вважав, що його науковим керівником призначать В. В. Крутікова.

Восени 1979 р. вступні экзамені до аспірантури було успішно складено. Настав час затверджувати тему і наукового керівника. Втім, наукове керівництво з дореволюційної тематики на кафедрі історії СРСР та УРСР здійснював тоді лише професор Д. П. Пойда. А він на той час уже мав максимально можливу кількість аспірантів – п'ять. За цих обставин науковим керівником аспіранта О. Б. Шляхова став тодішній декан історичного факультету і водночас професор загальноуніверситетської кафедри історії КІРС, доктор історичних наук А. М. Черненко. Він спеціалізувався на вивченні діяльності більшовицької революційної еміграції.

Науковий керівник запропонував аспіранту О. Б. Шляхову змінити проблематику досліджень. Тема майбутньої кандидатської дисертації звучала так: «Революційна діяльність учасників повстання на броненосці «Потьомкін» в еміграції та Росії в 1905–1920 роках». Підготувати цю роботу виявилось досить нелегкою справою, адже джерельна база з цієї проблематики була розпорошена по різних архівах, частина ж джерельних комплексів зберігалася за кордоном.

Але не в натурі Олексія Борисовича було відступати. За три роки навчання в аспірантурі молодий дослідник ретельно опрацював матеріали 25 фондів із семи архівних установ Радянського Союзу. Основний масив першоджерел дисертант розшукав у центральних архівосховищах, зокрема у Центральному державному архіві військово-морського флоту в Ленінграді, Центральному державному архіві Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР у Москві, Центральному державному архіві літератури та мистецтва СРСР у Москві, Центральному державному історичному архіві УРСР у Києві, Відділі рукописів Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна тощо.

Копітка евристична робота дала позитивні результати. Аспірант О. Б. Шляхов достроково підготував текст дисертації, яка вже 9 червня 1982 р. була рекомендована до захисту на засіданні кафедри СРСР і УРСР. До того часу ним уже були опубліковані необхідні наукові статті та складені на «відмінно» всі кандидатські экзамені.

Це відкрило «зелене світло» до захисту кандидатської дисертації, яка була підготовлена за спеціальністю 07.00.02 – історія СРСР. Захист відбувся 30 вересня 1982 р. у спеціалізованій вченій раді К 053.24.03 за головування проф. Д. П. Пойди. Провідною організацією виступала кафедра історії СРСР Сімферопольського державного університету, а офіційними опонентами – доктор іст. наук, проф. кафедри історії КІРС ІПК викладачів суспільних наук при МДУ С. В. Шестаков та канд. іст. наук, ст. наук. співроб. відділу капіталізму Інституту історії АН УРСР у Києві П. В. Замковий.

Захист дисертації переконливо засвідчив, що здобувач наукового ступеня глибоко розібрався в суті проблеми, а тому всі 12 присутніх членів спецради одностайно проголосували «за». Здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук стало важливою віхою творчої біографії О. Б. Шляхова, оскільки знаменувало завершення його формування як молодого вченого.

Невдовзі О. Б. Шляхов зміг повною мірою оцінити передбачливість наукового керівника у виборі теми. Адже життєві долі потьомкінців викликали інтерес у редакторів солідних наукових видань у зв'язку з 75 і 80-річними ювілеями Першої російської революції. Принагідно зазначу, що вже першою науковою працею ще аспіранта О. Б. Шляхова стала його спільна з науковим керівником стаття – «Участники первой русской революции в Аргентине», надрукована у московському часописі «Латинская Америка» (1980, № 11). Після захисту дисертації у провідних столичних журналах з'явилися вже одноосібні статті Олексія Борисовича. Це, зокрема, «Потемкинцы в Севастопольском восстании 1905 года» («Вопросы истории», 1985, № 11) [6] та у «Французском ежегоднике» – про перебування потьомкінців у Франції [7]. У тому ж 1985 р. в «Українському історичному журналі» (№ 6) у співавторстві з професором А. М. Черненком вийшла друком стаття, присвячена революційній діяльності учасників повстання на броненосці «Потьомкін» у Північній Америці [4].

Після закінчення аспірантури важливого значення набуло питання про працевлаштування молодого кандидата наук, адже вакансія на кафедрі історії СРСР та УРСР на той час була відсутня. Тому проф. А. М. Черненко, в той час не тільки декан історичного факультету, а й завідувач кафедри історії КПРС, запропонував своєму здібному учню місце на своїй кафедрі. Тож у жовтні 1982 р. О. Б. Шляхов був прийнятий на кафедру історії КПРС ДДУ, працюючи спочатку погодинником, а з грудня того ж року – на посаді асистента.

Як писав згодом проф. В. К. Якунін: «З'явився він (О. Б. Шляхов. – С. С.) на нашій кафедрі шляхом суворого відбору найбільш талановитої молоді» [13, с. 214]. Цілком не випадково, що за три роки, у вересні 1985 р. Олексій Борисович обійняв посаду доцента тієї самої кафедри, а в липні 1988 р. здобув учене звання доцента.

Працюючи на кафедрі історії КПРС, О. Б. Шляхов викладав курс історії партії радянського періоду. Окрім науково-педагогічної діяльності, молодий вчений брав участь і у громадсько-політичній роботі, що було вимогою того часу. Певний час він на громадських засадах працював заступником голови організації товариства «Знання» ДДУ, виступав з лекціями у трудових колективах міста та області. У 1983–1984 рр. навчався в системі політпросу в Дніпропетровському університеті марксизму-ленінізму на відділенні міжнародних відносин.

У червні 1988 р. Республіканська рада з координації науково-дослідної роботи в галузі історії КПРС затвердила тему майбутньої монографії О. Б. Шляхова – «Діяльність В. І. Леніна, більшовиків серед матросів воєнного та цивільного флоту Росії в трьох революціях». Утім, у процесі горбачовської «перебудови» відкривалося все більше перспектив для наукового пошуку. Вчені-історики отримали ширшу можливість вивчати діяльність не тільки більшовицьких організацій (раніше це було прерогативою лише вузького кола найвідоміших істориків країни).

Слід також згадати, що в зазначений період у редакційній практиці наукових журналів усе більше місце займала історична персоналістика. При цьому особлива увага приділялася тим постатям, які раніше вважалися «неоднозначними»

й «незручними», зокрема діячам опозиційних фракцій в РСДРП і ВКП(б), представникам партій есерів, кадетів, організацій анархістів тощо. Тож, користуючися цим, у 1989 р. О. Б. Шляхов у співавторстві з проф. А. М. Черненком надрукував в «Українському історичному журналі» статтю про Опанаса Матюшенка – одного з недостатньо досліджених керівників повстання на броненосці «Потьомкін» [3].

За часів горбачовської «перебудови» О. Б. Шляхов приступив до нового осмислення своєї проблематики. Цьому сприяла не тільки загальна атмосфера в країні, а й те, що з грудня 1989 р. по січень 1990 р. Олексій Борисович проходив стажування на кафедрі політичної історії Інституту підвищення кваліфікації Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Дослідник повною мірою використав зазначений час для активної роботи в архівах. Особливо важливо, що історик опрацював маловідомі документи у раніше закритих фондах ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, зокрема у фондї «Редакції віденської газети «Правда», а також у ЦДАЖР СРСР. У результаті впродовж 1990 р. О. Б. Шляхов підготував навчальний посібник «Большевики и революционные матросы гражданского флота юга России. 1903 – февраль 1917» обсягом 5 друк. арк. [13, с. 173].

Проте розпад Радянського Союзу і проголошення незалежної України в 1991 р. привезли до корекції планів видання навчальної літератури. За цих обставин О. Б. Шляхов розширив тематичне поле, вивчаючи не тільки діяльність більшовиків, а й меншовиків у середовищі революційних матросів цивільного флоту, та хронологічні рамки теми, розпочавши дослідження з 1901 р. Ці зміни відбилися в його навчальному посібнику «Социал-демократы и революционные матросы гражданского флота Юга России (1901 – февраль 1917 г.)», що вийшов у видавництві ДДУ в 1992 р. [8].

Швидкі зміни геополітичного, соціально-економічного й суспільно-політичного характеру диктували необхідність розширення теми монографії й модернізації її концепції на основі нових теоретико-методологічних підходів. У 1991–1992 рр. О. Б. Шляхов активно працював над текстом, який зазнавав помітних змін. На початку 1990-х рр., за документальними даними В. К. Якуніна, тема монографії Олексія Борисовича формулювалася так: «Гражданские моряки Черноморско-Азовского и Каспийского бассейнов. 1900–1917 гг.» [13, с. 183]. Проте в 1993 р. його монографія вийшла друком у видавництві ДДУ під іншою назвою: «Моряки и политика: Деятельность политических партий среди моряков гражданского флота Азово-Черноморского бассейна. 90-е годы XIX в. – февраль 1917 г.» (обсягом 7,5 др. арк.) [5]. У ній автор вже не обмежував свій виклад діяльністю соціал-демократів, а розглядав усі політичні сили, котрі діяли серед моряків цивільного флоту Азово-Чорноморського басейну зазначеного періоду. Водночас впадає в око звуження територіальних рамок роботи, в остаточному варіанті якої вже не фігурував Каспійський басейн.

На рубежі 1980–1990-х рр. університетська історична освіта і наука переживала не тільки теоретико-методологічні, а й організаційні зміни. Так, у 1990 р. кафедра історії КПРС була трансформована в кафедру політичної історії. Тоді ж змінилося її керівництво. Замість проф. А. М. Черненка підрозділ очолив доктор історичних наук професор В. К. Якунін. За нового завідувача у грудні 1990 р. О. Б. Шляхов був призначений одним із заступників [13, с. 153]. Відтоді й до 1992 р. Олексій Борисович допомагав завідувачу вести навчально-методичну роботу.

Одним із перших важливих заходів у сфері навчально-методичної роботи тодішнього керівництва кафедри стала розробка О. Б. Шляховим разом з іншим заступником завідувача доц. С. І. Поляковим під керівництвом В. К. Якуніна навчальної програми нового курсу для історичного факультету – «Історія суспільних рухів і політичних партій Росії XIX – XX ст.», яка була схвалена на засіданні кафедри та на раді історичного факультету. Навесні 1991 р. передбачалося, що читання цього курсу розпочнеться з лютого 1992 р. Проте зміна політичної й ідеологічної обстановки після проголошення незалежності України вимагала нових підходів і до навчального процесу. Відтоді кафедра мала переорієнтуватися на читання курсу історії України [13, с. 155–156].

У 1992 р. кафедра політичної історії знову змінила свою назву, ставши кафедрою української історії та етнополітики. Організаційно цей навчально-науковий підрозділ тепер підпорядковувався історичному факультету.

У цей період доц. О. Б. Шляхов ретельно відшліфонував свою дослідницьку майстерність, беручи участь у кількох авторських колективах. Так, на початку 1990-х рр. під керівництвом проф. А. М. Черненка сформувалася й активно працювала група науково-педагогічних працівників, яка готувала до друку конспект лекцій з політичної історії. До їх числа належав і доц. О. Б. Шляхов. Видання, осмислюючи політичну історію з нових теоретико-методологічних позицій, вийшло друком у Києві в 1991–1992 рр.

У 1993 р. О. Б. Шляхов став членом авторського колективу з підготовки 2-го видання «История Днепропетровского университета» (Д., 1993). Крім того, у цей же період він брав участь у ще одному авторському колективі, у складі якого разом із доцентами Ю. І. Коломойцем, С. І. Поляковим та І. О. Кривим підготував і видав навчальний посібник «Історія України: Україна на початку XX ст. (1890–1920 рр.)» (Д.: ДДУ, 1995).

У 1990-х – на початку 2000-х рр., поряд із вищезазначеним, Олексій Борисович осмислював і розробляв концепцію майбутнього докторського дослідження. Активна науково-педагогічна робота О. Б. Шляхова давала підстави завідувачу кафедри політичної історії проф. В. К. Якуніну вже в 1990 р. стверджувати, що Олексій Борисович зможе підготувати в поточному п'ятиріччі докторську дисертацію. Характерно, що у списку молодих талановитих учених, котрі успішно працювали в цьому напрямі, завідувач назвав О. Б. Шляхова першим [13, с. 175].

Утім, значне погіршення соціально-економічної ситуації в країні, котра впродовж 1990-х рр. переживала затяжну системну кризу, суттєво ускладнило роботу над докторською дисертацією.

Внаслідок зазначеного тема докторської дисертації О. Б. Шляхова – «Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну в модернізаційних процесах кінця XIX–початку XX ст.» – була затверджена лише 2002 р. На відміну від попередніх досліджень, в яких науковою домінантою автора виступала суспільно-політична проблематика, в докторській дисертації Олексія Борисовича помітно посилювалися соціальні смисли. На наш погляд, ці проблемно-тематичні зміни обумовлювалися, по-перше, давніми науковими інтересами самого дисертанта, а, по-друге, й тим, що науковим консультантом цієї роботи став доктор історичних наук, професор А. Г. Болебрух.

Характерно, що доц. О. Б. Шляхов не обмежував діапазон своєї роботи виконанням власного навчального навантаження і підготовкою докторської дисертації, а знову почав виконувати функції заступника завідувача кафедри української істо-

рії та етнополітики з навчальної роботи, тобто поєднував особисту зацікавленість з інтересами колективу кафедри.

Розробка теми докторської дисертації вимагала продовження евристичної діяльності в архівосховищах. Тому на початку 2000-х рр. О. Б. Шляхов виїжджав працювати до архівів і бібліотек Санкт-Петербурга. Водночас пошукова робота здійснювалася дослідником у ряді архівів України, зокрема у ЦДІА України в Києві та в обласних – Одеському, Миколаївському, Херсонському, Дніпропетровському. В підсумку в 2003 р. О. Б. Шляхов підготував та видав друком монографію «Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну (90-ті рр. XIX ст. – 1914 р.)» обсягом 21,4 друк. арк. [11].

Значена наукова праця стала важливою основою докторської дисертації «Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну в модернізаційних процесах кінця XIX – початку XX ст.», що становить важливий внесок у розуміння соціальних аспектів модернізації на Півдні України на рубежі XIX – XX ст. Захист цього докторського дослідження відбувся 26 січня 2005 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради ДНУ. Офіційними опонентами виступали доктор іст. наук, проф., член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України О. П. Реєнт, доктор іст. наук, проф., завідувач відділу етноісторичних досліджень Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України В. Ф. Солдатенко та доктор іст. наук, проф., завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького державного університету Ф. Г. Турченко. Провідною установою виступала кафедра історії України Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Можу ствержувати як свідок цієї події – у жодного із присутніх не виникло жодного сумніву в докторському рівні здобувача. Всі компоненти захисту Олексій Борисович провів впевнено і бездоганно довів, що в українській національній науці сформувався ще один висококласний фахівець із соціально-економічних та суспільно-політичних проблем історії України кінця XIX – початку XX ст. Підтвердженням цього стало й одноставне позитивне голосування членів спеціалізованої вченої ради. У червні 2005 р. ВАК України затвердив рішення дніпропетровської спецради про присудження О. Б. Шляхову наукового ступеня доктора історичних наук.

Із 1 вересня 2005 р., у зв'язку із хворобою тодішнього завідувача кафедри проф. В. К. Якуніна, О. Б. Шляхов став виконувати обов'язки завідувача кафедри української історії та етнополітики [13, с. 212]. У жовтні того ж року він був обраний на посаду завідувача цієї кафедри за конкурсом. Мною, як деканом, ця кандидатура була беззаперечно підтримана. І подальше десятиріччя роботи Олексія Борисовича на цій посаді підтвердило, що всі мої добрі сподівання стосовно кандидатури нового завідувача кафедри підтвердилися.

Насамперед, О. Б. Шляхов є справжнім лідером кафедри в дидактичному розумінні. Маючи глибокі знання джерел і велику начитаність різноманітної історичної літератури, він майстерно володіє словом і використовує свій талант лектора в роботі зі студентами і не тільки історичного, а й непрофільних факультетів. Його лекторський стиль викладу матеріалу вирізняється логічністю і доброю структурованістю, чіткістю та переконливістю.

Усього протягом 1990-х – початку XXI ст. О. Б. Шляхов розробив та викладав вісім навчальних дисциплін. У липні 2008 р. Олексій Борисович отримав учене звання професора по кафедрі української історії та етнополітики. Того ж року було

видано навчальний посібник О. Б. Шляхова «Соціально-економічна модернізація в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)» [10].

Останнім часом професор О. Б. Шляхов читає такі навчальні дисципліни: «Історія України» (на факультеті міжнародної економіки та факультеті прикладної математики), «Історія зовнішньої політики України» та «Соціально-економічна модернізація України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (на історичному факультеті), «Зовнішня політика України» (факультет міжнародної економіки), «Вища освіта в Україні та Болонський процес» (факультет міжнародної економіки, геолого-географічний факультет, факультет суспільних наук та міжнародних відносин).

Не менш важливо, що Олексій Борисович досконало опанував технологію організації навчального процесу, і вмів, на основі органічного поєднання вимогливості й доброзичливості, толерантного, справді інтелігентного ставлення до викладачів, об'єднує колектив кафедри на виконання поточних і перспективних завдань. А їх чимало. Адже кафедра, а це нині 10 осіб, які викладають переважно на технічних та природничих факультетах і читають там два базові курси – «Історія України» та «Історія української культури».

Під керівництвом проф. О. Б. Шляхова кафедра вирізняється високим рівнем виконавчої і трудової дисципліни. Значною мірою це результат роботи самого завідувача і всього колективу, зокрема його найближчих і кваліфікованих помічників, таких як доц. Ю. І. Коломєць, згодом доц. І. М. Ковальська-Павелко (заступники з навчальної роботи) та доц. В. Я. Яценко (заступник з наукової роботи). Окремо варто відмітити активну роботу на кафедрі нині ветерана праці доц. Г. М. Книша. Хоча кафедра не є випусковою, на посаді завідувача О. Б. Шляхов докладає чимало зусиль для повноцінної інтеграції кафедри до історичного факультету.

Як керівнику проф. О. Б. Шляхову притаманне відчуття нового, котре допомагає активно впроваджувати інновації у практику вищої школи. У квітні 2006 р. на кафедрі були започатковані Наукові читання «Актуальні питання політичної історії України та Росії XIX–XX ст.» на пошану багатолітнього завідувача кафедри проф. А. М. Черненка, які згодом стали регулярними. Усього на базі кафедри було вже проведено чотири відповідні заходи, які набули статусу міжрегіональної наукової конференції.

Характерно, що відразу після Перших читань виникла ідея на їх основі започаткувати збірник наукових праць. Олексій Борисович не став відкладати її реалізацію в «довгу шухляду», а з ентузіазмом став формувати нове українознавче видання. Так, у тому ж 2006 р. було започатковано щорічний кафедральний збірник наукових праць «Проблеми політичної історії України», відповідальним редактором якого є Олексій Борисович [2]. У 2010 р. цей збірник отримав статус фахового видання України. До цього часу вийшло друком уже 10 випусків.

Діяльність проф. О. Б. Шляхова у справі налагодження випуску періодичних видань з історичних наук багатогранна. У 2007–2013 рр. він професійно працював відповідальним секретарем наукового журналу «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія», сьогодні – член редколегії цього видання. Окрім того, Олексій Борисович є нині заступником головного редактора альманаху «Грані», членом редколегії збірника наукових праць кафедри історії України «Наддніпряньська Україна: історичні процеси, події, постаті» та членом редколегії польського наукового журналу «Sowiniec. Półrocznik Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego. Humanities and Social Sciences».

Проф. О. Б. Шляхов брав дієву участь в авторських колективах із підготовки таких ґрунтовних видань, як «Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Дніпропетровська область» (Д., 2008) та «Діячі державної влади та самоврядування Дніпропетровської області: історичні нариси: у 2 т.» (Д., 2009–2010). Водночас Олексій Борисович продовжує активно розробляти магістральний напрям своїх досліджень. Свідченням цього стала його чергова монографія «Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» (14 друк. арк.). У праці докладно й комплексно висвітлено процес капіталістичної трансформації в Україні, показано основні напрями модернізації у сфері економіки, урбанізації, соціального життя, освіти, розкрито утвердження певних рис індустріального суспільства [12].

У галузі науково-дослідної роботи О. Б. Шляхов продовжує активно вивчати питання соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку України в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема, своєрідність тогочасної модернізації, розвитку підприємництва та взаємовідносин праці та капіталу, причин виникнення в українському суспільстві гострого соціального конфлікту. Широкий діапазон наукових публікацій знаного історика – від видань рідної кафедри та факультету до наукової періодики Інституту історії України НАН України («Український історичний журнал» та «Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.») та зарубіжних часописів, як афінське видання «The Historical Review» (Athens: Institute of Historical Research, в якому в 2013 р. було опубліковано його статтю «Греки Російської імперії та їх роль у розвитку торговельного мореплавства у Чорному та Азовському морях (ХІХ – початок ХХ ст.)» (англ. мовою). Усього доробок ученого-історика нараховує 170 наукових та науково-методичних праць, у тому числі три одноосібні монографії.

О. Б. Шляхов опікується підготовкою й перепідготовкою кадрів вищої кваліфікації. На кафедрі працюють аспірантура й докторантура, готуються кандидатські й докторські дисертації, постійно підвищується рівень кваліфікації науково-педагогічних працівників. Олексій Борисович особисто підготував двох кандидатів історичних наук. Він є членом спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 при ДНУ із захисту докторських та кандидатських дисертацій з історії та членом спеціалізованої вченої ради Д 08.051.19 при ДНУ із захисту кандидатських дисертацій з соціальних комунікацій. Із 2010 по 2013 рр. О. Б. Шляхов був членом Ради з проведення експертизи дисертаційних робіт з історичних дисциплін ДАК Міністерства освіти і науки України. Його експертні оцінки дисертаційних робіт завжди вирізняються об'єктивністю і високим рівнем аналітики.

О. Б. Шляхов користується заслуженим авторитетом і повагою в освітянсько-наукових колах та серед студентства. Вже кілька років він є одним із представників історичного факультету в якості члена Вченої ради університету. У травні 2012 р. Олексій Борисович нагороджений Почесною грамотою Придніпровського наукового центру НАН України за «значний особистий внесок у розвиток науки, підготовку висококваліфікованих спеціалістів та наукових кадрів», а в 2013 р. отримав Подяку міського голови І. І. Куліченка «за сумлінну працю, високий професіоналізм, всебічне висвітлення життєдіяльності міста у засобах масової інформації, вагомий особистий внесок у розвиток соціально-гуманітарних наук та з нагоди 15-річчя виходу науково-теоретичного і громадсько-політичного Альманаху «Грані».

Олексій Борисович не тільки талановитий педагог і висококваліфікований вчений, а й турботливий батько. Його син Євген підтримав кращі родинні традиції: закінчив Ліцей інформаційних технологій, а згодом – з відзнакою факультет прикладної математики ДНУ. У складі збірної України неодноразово брав участь у чемпіонатах світу з гри «Що? Де? Коли?». Зараз працює програмістом.

Отже, вся творча біографія О. Б. Шляхова пов'язана з Дніпропетровським національним університетом імені Олесея Гончара, де відбувалося його професійне зростання від асистента до доктора історичних наук, професора завідувача кафедри української історії та етнополітики. Сьогодні Олексій Борисович – відомий дослідник соціально-економічної та суспільно-політичної історії України другої половини XIX – початку XX ст., творчий доробок якого є помітним внеском у розвиток вищої історичної освіти і науки у нашому університеті, у регіоні в цілому. Тож побажаємо шановному ювіляру, котрий перебуває у розквіті своїх інтелектуальних сил, міцного здоров'я, натхнення, життєвого і творчого довголіття.

Бібліографічні посилання

1. Історія Дніпропетровського національного університету імені Олесея Гончара. – Вид. 4-е, доп. і перероб. / голова редкол. проф. М. В. Поляков. – Д., 2008.
2. Проблеми політичної історії України : зб. наук. пр. / відп. ред. О. Б. Шляхов [та ін.]. – [Вип. 1]. – Д., 2006.
3. **Черненко А. М.** П. М. Матюшенко (Життя і революційна діяльність в еміграції у 1905–1907 рр.) / А. М. Черненко, О. Б. Шляхов // Укр. іст. журн. – 1989. – № 10. – С. 136–141.
4. **Черненко А. М.** Революційна діяльність учасників повстання на броненосці «Потемкин» в Америці у 1905–1917 рр. (До 80-річчя повстання) / А. М. Черненко, О. Б. Шляхов // Укр. іст. журн. – 1985. – № 6. – С. 110–115.
5. **Шляхов А. Б.** Моряки и политика (Деятельность политических партий среди матросов гражданского флота Азово-Черноморского бассейна. 90-е годы XIX века – февраль 1917 года) / А. Б. Шляхов. – Д., 1992.
6. **Шляхов А. Б.** Потемкинцы в Севастопольском восстании / А. Б. Шляхов // Вопр. истории. – 1985. – № 11. – С. 178–180.
7. **Шляхов А. Б.** Потемкинцы во Франции / А. Б. Шляхов // Французский ежегодник 1983: статьи и материалы по истории Франции. – М., 1985. – С. 194–197.
8. **Шляхов А. Б.** Социал-демократы и революционные матросы гражданского флота Юга России (1901 – февраль 1917 г.) : учеб. пособие / А. Б. Шляхов. – Д., 1992.
9. **Шляхов О. Б.** [Автобіографія] / О. Б. Шляхов // Професори Дніпропетровського національного університету : біобібліограф. довідник / голова редкол. проф. М. В. Поляков. – 2-е вид., перероб. і доп. – Д., 2008. – С. 569–570.
10. **Шляхов О. Б.** Соціально-економічна модернізація в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : навч. посібник / О. Б. Шляхов. – Д., 2008.
11. **Шляхов О. Б.** Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну: 90-ті рр. XIX ст. – 1914 р. / О. Б. Шляхов. – Д., 2003.
12. **Шляхов О. Б.** Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.) : моногр. / О. Б. Шляхов. – Д., 2010.
13. **Якунин В. К.** История, идеология, политика. Жизнь и познание истории / В. К. Якунин. – Д., 2013.

Надійшла до редколегії 23.01.2015